

У цілому ж виступи трудящих в Україні 60-х – початку 80-х років зазнали невдачі через відсутність демократичних засад суспільства, а саме – заборону страйків, що були однією з найвпливовіших форм діяльності профспілок [1].

Під час перебудови у профспілках відбуваються зміни, починається процес докорінної переорієнтації професійних спілок на виконання своїх основних функцій щодо соціального захисту.

Тлумачення профспілок як кадрового резерву для управлінських структур радянської ком-партії та держaparату стало основою їх неоднозначної ролі у посткомуністичних суспільствах. Перебуваючи у складі номенклатурної еліти на момент колапсу соціалізму, вихідці з проф-спілкових структур взяли активну участь у формуванні економічної системи нових держав (насамперед, беручи участь у перерозподілі власності). Близькість профспілок до держави у перехідних суспільствах все ще залишається значущим фактором у політичному розвитку, обумовлюючи розвиток місцевих еліт та регіональних політичних режимів.

Таким чином, дослідивши роль профспілок в Радянському Союзі, можна зробити наступні висновки: за умов існування тоталітарної політичної системи професійні спілки, як наймасовіші громадські організації, стають частиною не тільки партійної, а й державної системи. Вони втрачають свої суто соціально-трудова функції та набувають статусу політичних інститутів, які повністю підтримують правлячу політичну верхівку та допомагають їй реалізовувати політичні рішення в суспільстві. Централізація профспілкового будівництва в СРСР доповнювалася бюрократичною системою профспілкового управління. Завдяки цьому в політично підпорядкованих, одержавлених профспілках реальне здійснення принципу демократичного централізму, проголошеного більшовиками основою профспілкового будівництва й управління в СРСР, не було можливим.

Тоталітарна політична практика зумовила також тяжіння сучасних профспілок перехідних країн, до яких, на жаль, і досі відноситься Україна, до організаційних макроформувань, що віддають важелі впливу центральним бюрократичним структурам. Разом з тим, багатодесятилітній ідеологічний пресинг спотворив саму ідею профспілкового руху, зумовив апатію працівників до реальної профспілкової діяльності та самоорганізації на основі створення альтернативних профспілок.

Бібліографічні посилання:

1. Сапелкіна З.П. Альтернативний профспілковий рух в Україні: [Електронний ресурс] / З.П. Сапелкіна. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vapsv/2011_2/St_20.pdf
2. Тупиця О.Л. Способи взаємодії профспілок та політичних режимів у межах функціонування системи соціального представництва / О.Л. Тупиця // Вісник Сев НТУ: зб. наук. пр. Вип. 123/2011. Серія: Політологія. – Севастополь, 2011. – С. 145-149
3. Тупиця, О. Л. Профспілки в політичній системі сучасного суспільства: виміри функціонування. / О. Л. Тупиця – Дніпропетровськ, – 2008. – 352 с.
4. Ровчак Л.В. З історії розвитку та становлення профспілок у громадянському суспільстві [Електронний ресурс] / Л.В. Ровчак. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vapsv/2010_3/St_17.pdf
5. Женгал К.В. Функції профспілок в умовах незалежності: [Електронний ресурс] / К.В. Женгал. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/iiv/2011_21/070-079.pdf

УДК 316.3:342.413 «1710»(477)

О. Б. Соболев

СВОБОДА ЯК ЦЕНТРАЛЬНА ПРОБЛЕМА «ПАКТИВ І КОНСТИТУЦІЙ» ПИЛИПА ОРЛИКА

Розглядається зміст «Пактів і Конституцій законів і вольностей війська Запорозького» 1710 року як важливого політико-правового акту раннього українського Модерну. Проаналізовано два мотиви створення даного документа: внутрішньодержавний та зовнішньодержавний. Встановлено, що основною метою «Пактів і Конституцій» було здобуття свободи від деспотичного Московського Царства та збільшення вольностей народу шляхом обмеження абсолютної влади гетьмана.

Ключові слова: свобода, конституція, гетьман, законодавча влада, виконавча влада, судова влада, природне право.

Рассматривается содержание «Пактов и Конституций законов и вольностей войска Запорожского» 1710 года как важного политико- правового акта раннего украинского Модерна. Проанализировано два мотива создания данного документа: внутригосударственный и внешнегосударственный. Установлено, что основной целью «Пактов и Конституций» было завоевание свободы от деспотичного Московского Царства и расширение вольностей народа путем ограничения абсолютной власти гетмана.

Ключевые слова: свобода, конституция, гетман, законодательная власть, исполнительная власть, судебная власть, естественное право.

This work deals with the content of the “Pacts and Constitutions of the Laws and Liberties of the Zaporizhian Cossack Host” of 1710 as an important political-juristic act of early Ukrainian Modern. It analyzes the two reasons of creation of this document: national and international. It has been established, that the main purpose of the “Pacts and Constitutions” was winning of freedom from the despotic tsarist Muscovy and expansion of liberties for people by way of restriction of absolute power of hetman.

Keywords: freedom, constitution, hetman, legislative power, executive power, judicial power, natural law.

Постановка проблеми. Шлях українського народу до незалежності був довгим та тернистим. Родючі чорноземи та вигідне геополітичне розташування України дуже часто приваблювали загарбницькі держави. Волелюбний український народ прагнув до свободи та незалежності. Нерідко українці шукали зовнішньої підтримки у цій боротьбі. Так сталося і після смерті Івана Мазепи. Після полтавського погрому 1709 року Україна стояла в руїнах, а суспільно-політичний стан держави потребував рішучих змін. Новообраний гетьман Пилип Орлик розумів усю складність тогочасного положення України і 5 квітня 1710 року, в день свого обрання був підписаний договір між самим Пилипом Орликом та його виборцями. Цей договір увійшов в історію під назвою «Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорозького між ясновельможним паном Пилипом Орликом, новообраним Гетьманом Війська Запорозького та між старшиною, полковниками, а також названим Військом Запорозьким, прийняті публічною ухвалою обох сторін і підтверджені на вільних виборах встановленою присягою названим ясновельможним гетьманом, року Божого 1710, квітня 5, при Бендерах». «Більшість дослідників називають головним автором «Пактів і Конституцій» 1710 року новообраного гетьмана Війська Запорозького Пилипа Орлика», проте до створення цього документу мали відношення також і козацькі старшини [16, с. 6]. Тому найчастіше можемо зустріти скорочену назву «Конституція Пилипа Орлика». Постать Пилипа Орлика у наукових працях українських та російських дослідників отримує різну оцінку. «У радянських енциклопедіях можна було натрапити на низку дат, що мали створити ілюзію достовірності та вести до мети – дискредитації Пилипа Орлика як людини і державно-політичного діяча», — знаходимо у монографії П.Радька; білоруський науковець А.Рогач висловлює схожу думку: «Його роль (Пилипа Орлика) у становленні незалежності України у російських та радянських підручниках навмисно замовчувалась, але переоцінити її важко» [10, с. 10; 12, с. 93]. Тому актуальності набуває дослідження «Пактів і Конституцій» як незалежне від ідеологічних мотивів, щоб оцінити справжню історичну цінність цього документа. Актуальним також залишається дослідження проблеми свободи у «Пактах і Конституціях» в аспекті національного державотворення та громадянського поступу України.

Стан дослідження. Вагомий внесок у вивчення та аналіз праці «Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорозького...» Пилипа Орлика зробили українські вчені: О.Апанович, М.Василенко, О.Кресін, О.Пріцак, В.Різниченко, П.Радько, О.Струкевич, Т.Чухліб, В.Шевчук, В.Шишкін та інші. Серед зарубіжних науковців варто відзначити дослідження О.Грицкевича, А.Рогача, Л.Собалевої та інших.

Виклад основних положень. Відомо, що «Пакти і Конституції» під час прийняття були представлені у двох варіантах: латинською та староукраїнською мовами. Науковці, які досліджували документ в історичному, філологічному, правознавчому аспектах опирались «на публікації О.Бодяньського «Договорь и постановление...» з матеріалів, зібраних і опрацьованих Д.М.Бантисшем-Каменським» [3, с.147]. Лише в листопаді 2008 року був віднайдений оригінал Конституції 1710 року староукраїнською мовою в РДАДА у Москві українськими співробітниками Центрального державного історичного архіву України О.Вовк та Г. Путовою. Латиномовний оригінал зберігається у Національному архіві Швеції.

Перед тим, як розглядати зміст «Пактів і Конституцій», важливо з'ясувати передумови та мотиви її створення. У червні 1709 року після сумнозвісної полтавської поразки гетьман Іван Мазепа з найближчим оточенням, частиною вірних козаків та шведським королем Карлом XII

змушені були емігрувати до Бендер, що знаходилося на території тогочасної Османської імперії (сьогодні це територія Молдови). Після переходу Івана Мазепи на бік шведського короля «грізна караюча рука московського володаря нанесла йому страшний удар, силу якого з жахом відчувала вся Україна. На всіх тих, хто пішов за Мазепою, посипалися страшні репресії; московський цар поспішав терором знищити серед українського населення всякий дух опозиції» [4, с.151]. Жорстоко каралися прихильники Івана Мазепи, а самого гетьмана проголошено «зрадником», московський цар «обвинувачує його в тому, що ніби він хоче віддати Україну в польську неволю й силоміць обернути українців у католицьку віру» [4, с.151]. Була вщент зруйнована Січ, Переволочна запорізька кріпость та Батурин, а їх населення було замордоване. Проте, на превеликий жаль, сподіванням гетьмана Мазепи про визволення Батьківщини не суджено було швидко здійснитися. Незадовго після Полтавської поразки, 22 серпня 1709 року, Іван Мазепа помер на чужині. Проте справа Івана Мазепи не згинула разом з ним, а знайшла продовження у діяннях Пилипа Орлика.

Послідок Івана Мазепи народився 11 жовтня 1672 р. в с. Касута (сьогодні це територія Білорусії) в поважній чесько-білоруській сім'ї. Існують припущення, що Пилип Орлик навчався у Вільно в Єзуїтському Колегіумі. Після смерті батька, через матеріальні труднощі, мати – Ірина Манаковська з сином переїхала до Києва. «Тут юнак вступив до філософського класу Києво-Могилянської академії, який закінчив у 1694 році. У стінах цього навчального закладу майбутній гетьман виявив особливий хист до іноземних мов, богословських наук, історії, логіки, риторики й, особливо, поезики» [14, с.8]. Достовірних даних щодо часу коли Пилип Орлик почав громадську діяльність ми не маємо. «Вже у 1695 році Пилип Орлик опублікував латиномовний панегірик «Алцід Російський триумфальним лавром укоронований ясновельможний його милість пан Івана Мазепа гетьман військ...» на честь військових перемог тогочасного українського правителя Івана Мазепи» [14, с.8]. На той час Орлик працював писарем у канцелярії митрополита київського. Слава про поетичний талент молодого Пилипа Орлика швидко поширювалась серед української еліти, впливових козацьких старшин. Службовій кар'єрі сприяло й одруження з Ганною Герцик – дочкою полтавського полковника. Досить швидко Пилип Орлик обіймає посаду канцеляриста у Генеральній військовій канцелярії та завдяки своїм здібностям до іноземних мов у 1706 році стає генеральним писарем.

Незадовго після смерті Івана Мазепи, а саме 5 квітня 1710 року неподалік фортеці Бендер Пилип Орлик обраний козацькою старшиною у еміграції гетьманом Війська Запорозького. Незважаючи на порівняно молодий вік саме Пилип Орлик, а не Андрій Войнаровський був обраний гетьманом, оскільки на думку В.Різниченка, «як людина, що найбільш відповідала вимогам української політики того грізного часу, в котрій спіткала смерть Мазепу, і як людина, що стоячи дуже близько по роду своєї праці до особи Мазепи і користуючись його Любов'ю, найкраще була знайома з думками й замірами покійного Гетьмана і присвячена у всі справи тодішньої української дипломатії» [11, с.8]. Пилип Орлик розумів усю складність тогочасної суспільно-політичної ситуації, думками з цього приводу пізніше ділився із Папою Римським: «я змушений був підкоритися і взяти гетьманські клейноди з відзнаками, хоча такої гідності я й не достойний, особливо при нинішньому невпокійному стані справ» [5, с.426], тому і наважився на важливий крок – він укладає договір з козацькою старшиною та шведським королем Карлом XII. Очевидно, що новообраний гетьман вдається до підписання договору з двох мотивацій: зовнішньодержавної і внутрішньодержавної. Зовнішня мотивація укладання «*Pacta et Constitutiones*» полягає в тому, щоб здобути довгоочікувану незалежність від підлеглості, але під протекцією шведського короля Карла XII. Пилип Орлик, спираючись на досвід своїх попередників, розумів, що український народ розділений та зневірений, а тому самостійно, покладаючись лише на власні сили, не зможе здобути свободи. «Орлик був глибоко переконаний, що без чужоземної допомоги Україні не визволитись з під Росії ні за його часу, ні в період більшої національної свідомості, ні тим більше в будучині, коли Москва остаточно вб'є національну свідомість в українським народі і зрусифікує його до решти» [11, с.4]. Цю «братську» тенденцію можна спостерігати і в наші дні через спотворення історії, називаючи українських героїв зрадників. Пилип Орлик не просто вирішує податися під протекцію Швеції, але й пояснює причини розриву з Москвою. У вступі договору знаходимо твердження Орлика, що після смерті Богдана Хмельницького «Московське Царство взяло намір дошукуючись багатьох засобів і способів позбавити Військо Запорозьке його вольностей, підтверджених власною присягою, призвести його до остаточного знищення і накласти рабське ярмо на вільний народ, який ніколи не дозволяв себе завоювати силою зброї...вищеназване Московське Царство, прагнучи втілити свої нечестиві наміри за допомогою сили і платячи нам злом за добро, замість вдячності і справедливої шани за таку велику й вірну службу, за (наші) військові видатки, що довели нас до повного розорення, за незчисленні героїчні подвиги і криваві ратні труди, вирішило перетворити козаків на

регулярну армію, підкорити своїй владі міста, відмінити права і вольності, знищити з коренем Військо Запорозьке, що перебуває в пониззях Дніпра, і навіки стерти його ім'я» [8, с.278]. Наводячи аргументи, що показують недотримання домовленостей зі сторони Московського Царства, Пилип Орлик прагне показати, що ні його попередник, ні він сам особисто не зраджували інтересам Батьківщини, а самі були обманутими. І лише заради здобуття омріяної свободи та звільнення від ганебного ярма «рабства московського», гетьман наважився вступити в союз зі шведським королем.

4 квітня 1712 року виходить «Маніфест Гетьмана Пилипа Орлика» в якому йдеться про ті ж причини виходу України з-під протекції Москви. Мета «Маніфесту» полягає в тому, щоб ніким ця історична угода України зі Швецією не була «криво тлумачена». Пилип Орлик тут апелює до того, «що природнім правом є визволення від гноблення... козаки мають за собою право людське й природне, один із головних принципів котрого є: Народ завжди має право протестувати проти гніту і привернути уживання своїх стародавніх прав, коли матиме на це слухний час» [7, с.237-242]. Очевидно, Пилип Орлик був знайомий з працею Гуго Гроція (1583-1645) «Про право війни і миру», де нідерландський вчений виклав основні ідеї про право людське та природне, до яких український гетьман апелює, коли обстоює право українського народу на свободу. Пилип Орлик показує, що Московські Царі, не зважаючи, що Україну не було завойовано зброєю, а лише прийнято під протекцію, поводитися на території України як повноцінні власники, порушувались закони та вольності козаків, по містах вводилась воєнна залога, а московські начальники жорстоко поводитися з місцевим населенням, хоча Україна була під протекцією «задля єдності віри» [7, с.240]. З часу обрання Пилипа Орлика гетьманом, він намагався поширити українське питання серед інших держав, апелюючи до того, що допомігши визволити Україну з-під гніту, зможуть «обмежити державу [Московську], яка незабаром може змагати до повалення європейської свободи. Ті, що дбають про інтерес цілої Європи і кожної її держави зокрема, легко зрозуміють небезпеку для свободи Європи від такої агресивної держави» [7, с.245].

Внутрішньодержавна мотивація, що спонукала Пилипа Орлика до укладення «Пактів і Конституцій» полягала у негативному досвіді самодержавства попередніх гетьманів, що підривало повагу та авторитет, викликало недовіру до останніх поміж народу. Саме тому «одне з найпомітніших місць у Бендерській Конституції займають питання, що стосуються звільнення політичного життя України-Гетьманщини від свавілля» [13, с.25]. З цього приводу знаходимо у «Пактах та Конституціях» зауваження Пилипа Орлика: «дехто з колишніх гетьманів, наслідуючи деспотичне московське правління, зухвало намагався привласнити собі, всупереч праву й рівності, необмежену владу, не соромлячись нехтувати давніми законами і вольностями Війська Запорозького і тяжко пригноблюючи простий народ» [8, с.279]. Саме для того, щоб викликати довіру у населення Пилип Орлик наважується підписати договір зі старшиною, де обумовлені взаємні права та обов'язки обох сторін. Очевидно, що новообраний гетьман мав щирю надію втілити цей проект у реальність, оскільки у «Пактах та Конституціях» йдеться про те, що цей договір повинні неодмінно дотримуватися і майбутні гетьмани Війська Запорозького. Для обмеження влади гетьмана, Пилип Орлик пропонує відновити посаду Генерального скарбника, який відав би усіма прибутками і не давав би можливості спустошення скарбниці для приватних потреб гетьмана та старшини. Також в кожному полку повинен бути скарбник, який щороку має звітувати про усі прибутки та видатки. «А якби він був звинувачений в боргах і незаконних витратах, то мав би відшкодувати це місту у вигляді компенсації своїм власним коштом», – актуальним було б реальне запровадження цього пункту в сучасній практиці [8, с.287].

На сторінках «Пактів і Конституцій» часто зустрічаємо цікаву та важливу деталь, а саме наголошення на необхідності здобуття «свободи від» ярма поневолення московського та польського; це так звана негативна свобода, яка є необхідною передумовою для позитивної свободи, «свободи для» незалежності та процвітання України. Розглядаючи два розуміння свободи І.Берлін зазначає, що відповідь на запитання: «В яких межах суб'єкта – особі чи групі осіб – дозволено чи слід дозволити робити те, що він може робити і бути тим, чим він може бути, без втручання інших осіб?» визначає негативну свободу, а відповідь на наступне запитання визначає позитивну свободу: «Що, чи хто, є джерелом контролю чи втручання, за допомогою якого можна переконати когось робити саме так чи бути саме таким?» [2, с.533]. Власне негативна свобода полягає у невтручанні інших, відсутністю примусу. Пилип Орлик намагався обмежити втручання Московського Царства у справи України, особливо від встановлення московських порядків, які були чужими для Війська Запорозького. Можна сказати, що відходячи від московського протекторіату, Орлик бере протекторат Швеції, але у «Пактах і Конституціях» Орлик чітко окреслює права і обов'язки шведської сторони, тим самим намагається уникнути повторення помилок минулого.

Позитивна свобода визначається самостійністю людини чи спільноти щодо прийняття влас-

них рішень, йти до власної мети своїм шляхом. «Позитивна концепція свободи впливає із прагненням особи бути господарем свого власного життя, бажання бути суб'єктом, а не об'єктом, ґрунтується на ідеях публічної автономії, самоуправління і самовизначення», – наголошує С.Погребняк [9, с.69]. Пилип Орлик прагнув і докладав зусиль, щоб Україна стала незалежною, намагався відгородити вплив на її розвиток з-за меж держави. Проте, варто наголосити, що існування негативної та позитивної свобод взаємопов'язані та не існують автономно. Оскільки «свобода від» необхідна для досягнення «свободи для». Також, важливим є зробити наголос, на тому, що поняття свободи не кореспондується із поняттям «вольність» у тексті Конституції, яке вживається більше ніж десять раз, оскільки «вольність» вживається для позначення певних привілеїв різних станів, зокрема козацького, у економічній, політичній, військовій та правовій сферах життя тогочасного суспільства. Виборювання привілеїв та свободи від підлеглості означало виборювання свободи для громади.

В основі Конституції 1710 року вже були закладені важливі полемічні моменти філософії Нового часу, а саме ідея природного права та теорія поділу влади на три незалежні одна від одної гілки влади: виконавчу, законодавчу та судову. Пилип Орлик прагнув запровадити поділ влади з метою знищити зловживання владою та корупцію. За його проектом законодавча влада зосереджувалась в руках Генеральної Ради, до якої входили старшини, полковники, радники (досвідчені та шановані мужі, ветерани), сотники та послы від Низового Війська Запорозького. Генеральна Рада повинна збиратись тричі на рік на найбільші релігійні свята: Різдво Христове, Великдень та Покрову Богородиці. Власне ідея періодичного зібрання Генеральної Ради наглядно демонструє зачатки європейського парламентаризму на території України. Доречним було б провести паралель із думкою Дж.Лока з цього приводу: «немає потреби, щоб законодавчий орган існував повсякчас, тоді, коли йому нічого робити», створивши закони, і таким чином, «виконавши цю справу, вони розходяться знову і відтак підпадають під дію створених ними законів», що також зменшує можливість зловживання довіреною їм владою [6, с.207].

Ще за часів Київської Русі склалась традиція народного обговорення щодо вибору князя чи вирішування питання миру і війни. Таке народне зібрання називалось – віче. Проте варто зауважити, що «віче діяло без опори на якийсь документ: жоден закон не визначав його прав, кола діяльності, способів тих чи інших питань: народ вільно, коли цього хотів, і в тій формі, яка йому здавалась найбільш зручною, висловлював свою волю» [10, с.102]. Віче збиралось при нагальній потребі князя чи з власної ініціативи з приводу поважних причин; зазвичай віче збиралось на площах; рішення приймалось не за підрахунками голосів, оскільки не було зазначено обов'язкової кількості присутніх, а по гулу, по якому можна було визначити чи народ схвалює рішення. «Віче було всенародним зібранням по суті: будь-який вільний житель певного міста або навіть всієї землі мав право брати участь у вічі. Літопис інколи перераховує верстви суспільства, які прибули на віче, називаючи бояр, дружину, купців, кращих людей, а також смердів, простих мужиків» [10, с.105]. Згадка про віче датуються ще 1024 року, коли кияни не захотіли бачити на Київському престолі Мстислава. Таким чином, бачимо, що український народ ніколи не стояв осторонь законотворчих процесів своєї землі, виявляв активну громадську позицію.

Виконавча влада повинна була бути представлена гетьманом та Генеральною старшиною. «Цій Генеральній Старшині, Полковникам і Генеральним радникам належало давати поради теперішньому Гетьману та його наступникам про цілісність батьківщини, про її загальне благо й про всі публічні справи. Без їхнього попереднього рішення і згоди, на власний розсуд (гетьмана) нічого не повинне ні починатися, ні вирішуватися, ні здійснюватися» [8, с.282]. Таким чином, бачимо, що Пилип Орлик у Конституції намагався на правовому рівні унеможливити узурпування влади будь-яким гетьманом шляхом зменшення владних повноважень. Для підтвердження вище сказаного наведемо уривок із 6 статті «Пактів і Конституції»: «Таким же чином, якщо надходять якісь листи із іноземних країн чи областей, адресовані Ясновельможному Гетьманові, тоді належить Його Ясновельможності повідомляти (про них) Генеральну старшину, а також розкривати відповіді, і щоб не було таємної писемної кореспонденції, особливо чужоземної і такої, яка могла завдати шкоди цілісності батьківщині і загальному благу» [8, с.283]. Звідси виходить, що гетьман згідно Конституції 1710 року позбавлявся можливості заволодіти абсолютною владою. Одна із функцій виконавчої влади полягала в тому, щоб «кожен із Генеральних Радників у своєму полку, від якого він буде висунутий і обраний на загальних виборах до Старшинської Ради, повинен, як і цивільні Полковники, твердо стежити за порядком, керуючись приписами цієї спільної ради, і рішуче виступати проти спроб скривдити чи утискати тягарями простий люд» [8, с.283].

Цей уривок демонструє два важливі моменти. По-перше, виборність членів Генеральної Старшини шляхом вільного голосування, по-друге, Конституція захищала права не лише козаків, але й простого люду. Визначаючи взаємовідносини між гетьманом та старшиною, пол-

ковниками та радниками, Пилип Орлик вимагав не лише шанобливого та вірного ставлення до гетьмана, але «і Ясновельможному Гетьману належить взаємно їх поважати, мати за бойових соратників, а не рабів і рахувати своїми помічниками» [8, с.283]. Ця настанова не втратила своєї актуальності сьогодні, на жаль, оскільки деякі можновладці України, називаючи себе цинічно «слугами народу», цей народ перетворюють на рабів для забезпечення власних бажань. У Конституції 1710 року висловлюється застереження від лобювання приватних інтересів представниками Генеральної Ради при прийнятті важливих рішень, що стосуються Батьківщини. «І коли Ясновельможний Гетьман запропонує публічній раді щось на обміркування, тоді усі без винятку муситимуть з чистим сумлінням, відкинувши свої та чужі приватні інтереси, без нечесливої заздрості і жадоби помсти, прийняти правильне рішення, виконання якого жодною мірою не зашкодить Гетьманській честі, не стане публічним тягарем для батьківщини, її розоренням – чого хай не станеться – чи бідною» [8, с.283]. Важко не погодитися із словами Т.Чухліба, який вважає, що «Пакти і Конституції» 1710 року являє собою проект Ідеальної Держави в Україні.

Практично вперше в історії правової думки у «Пактах і Конституціях» висловлено ідею про виділення судочинства в окрему гілку влади, яка залишалась би незалежною від гетьмана та старшини. Про це чітко висловлено в невеличкій за обсягом 7 статті «Пактів і Конституцій»: «Якщо хтось із Старшини, Полковників, Генеральних Радників, знатних козаків та всіх інших урядників, а також із рядових козаків учинить злочин, що шкодить Гетьманській честі, виявившись винним через нечесливий умисел або випадково, у такому разі подібних винуватців (злочину) не повинен карати сам Ясновельможний Гетьман із власної ініціативи і помсти, але таке правопорушення – і умисне, й випадкове – має підлягати (розгляду) Генерального Суду, який повинен винести рішення не поблажливе й не лицемірне, а таке, якому кожен мусить підкорятися, як переможений законом» [8, с.284]. Можна провести паралель із твердженням Аристотеля, який даючи відповідь на запитання «чия влада краща – влада найкращого мужа чи влада досконалих законів», відповідає, що «доцільніше, щоб панував закон, а не котрийсь із-поміж громадян», тому, що «закон – це розум поза пристрастями і бажаннями», та думками П.Орлика, який також надавав перевагу вищості закону, а не приватним бажанням та інтересам гетьмана [1, с. 93-96].

На сторінках «Пактів і Конституцій» знаходимо твердження, що стосуються соціального забезпечення: «А шпиталь у ньому для козаків, обтяжених похилим віком, пригнічених крайньою бідністю, а також виснажених ранами, слід спорудити за громадський кошт, щоб їм не довелось турбуватися ні про харчування, ні про одяг» [8, с.282]. Тут йдеться про місто Трахтемирів, де колись був шпиталь і який Орлик планував відновити. Також говорилося про пільги для певних категорій населення: «Встановлюється і оголошується непорушним, що вдови козаків, їхні дружини та діти-сироти, козацькі господарства і господарства жінок, чоловіки яких перебувають на війні або на якихось військових службах, не притягатимуться до жодних обов'язкових для простого люду загальних повинностей і не будуть обтяжені сплатою податків» [8, с.285]. Оскільки однією із складових соціальної держави є соціальне забезпечення, то можемо сказати, що у своїй Конституції Пилип Орлик намагався окреслити устрій з ознаками соціальної держави. Проте це стосувалося забезпечення козацької верстви, а не всього населення. Тобто йшлося про гарантування такого рівня свободи, який означається поняттям «вольності».

Важливий акцент на релігії робить Пилип Орлик у першій статті «Пактів і Конституцій». Наголошується, щоб гетьман докладав усіх можливих зусиль, «щоб вовіки міцніла одна-єдина Віра Православна Східного Обряду під священним Апостольським престолом у Константинополі, і щоб ширилася слава Божа, і щоб при новозбудованих церквах множилося навчання дітей вільним мистецтвам, і щоб віра Господня міцніла й процвітала серед чужинських релігій як троянда серед колючок» [8, с.280]. Релігія, загалом, відіграє важливу роль у формуванні міжлюдських відносин. Відомий американський суспільствознавець, Френсіс Фукуяма у статті «Соціальний капітал і громадянське суспільство» розглядає взаємозв'язок між релігією і соціальним капіталом, що є основою, фундаментом громадянського суспільства. Розглядаючи джерела збільшення соціального капіталу у суспільстві, він зазначає, що існують «потенційні зовнішні джерела соціального капіталу, що можуть ефективніше сприяти розвитку громадянського суспільства. Найпершим є релігія» [18, с.16]. Релігія продукує та поширює цінності, що сповідаються общиною у відносини з іншими людьми. Застосування цінностей, таких як «чини іншому, як собі бажаєш» у повсякденному житті призводить до посилення взаємодовіри у суспільстві, що виступає дуже важливим чинником становлення громадянського суспільства. Керівники держав повинні розуміти, що релігію, як джерело розділених цінностей нічим замінити не можна. Власне однією із важливих причин укладання Конституції, Пилип Орлик вбачав саме у відновлення взаємодовіри між суспільством та гетьманом.

«Укладення та прийняття такого важливого документа на початку XVIII ст. засвідчили висо-

кий рівень політичної культури українців, адже окремі його положення на багато десятиліть випередили правову думку деяких європейських народів» [15 с. 86]. Ідею поділу влади знаходимо ще у Джона Локка (1632-1704), але мислитель виділяв законодавчу, виконавчу та федеративну владу, до компетенції якої входили «право війни та миру, право створювати коаліції та союзи й право вести справи з усіма особами та спільнотами поза межами даного спільнотворення», тим самим не згадуючи і не виділяючи судову владу в окрему незалежну гілку влади [6, с.208]. В історії політичної науки автором ідеї поділу влади вважають французького мислителя та юриста Ш. Монтеск'є, який у праці «Про дух законів» 1748р. виклав цю ідею. «Отже, ідеї Монтеск'є не могли обумовити погляди Пилипа Орлика на організацію законодавчої, виконавчої та судової гілок державної влади» [17]. Тому було б доречно, говорячи про автора ідеї поділу влади, згадувати Пилипа Орлика як одного із основоположників цієї ідеї.

Висновок. «Пакти і Конституції» Пилипа Орлика 1710 року являє собою пам'ятку правової та філософської думки не лише українського народу, але й світової культури. Цей політико-правовий акт, в основі якого закладена наскрізна ідея здобуття свободи, відображає справжні цінності та прагнення української еліти у переломний момент української історії, показує намагання українців влаштувати життя у власній державі опираючись на народні цінності, звичаї, закони та традиції. Зважаючи на складну суспільно-політичну ситуацію того часу, Пилип Орлик намагався здобути свободу від Московського Царства та повернути довіру до влади серед народу. Проголошуючи розподіл влади на законодавчу, виконавчу та судову, новообраний гетьман прагнув запобігти зловживання владою та перешкодити встановленню авторитарної влади гетьманату, що являє собою засади демократичного устрою. Виборюючи привілей-вольності для козацького стану та свободи від підлеглості закладались можливості виборювання свободи для цілої громади. Незважаючи на те, що «Пакти і Конституції» були ухвалені частиною козацтва в еміграції, проте цей факт не зменшує цінності внеску Пилипа Орлика, гетьмана-емігранта, у закладанні основи громадянського суспільства в Україні. Таким чином, «Пакти і Конституції» Пилипа Орлика являють собою один із важливих етапів громадянського поступу України.

Бібліографічні посилання:

1. **Арістотель.** Політика / Арістотель. – К.: Основи, 2000. – 239 с.
2. **Берлін І.** Два концепти свободи / І. Берлін // Лібералізм: Антологія / Упорядники Олег Проценко, Василь Лісовий. – К.: Смолоскип, 2002. – С.531-567.
3. **Вовк О.** Конституція Пилипа Орлика: оригінал та його історія / О. Вовк // Архіви України. – №3-4. – 2010. – С.145-166.
4. **Дорошенко Д.** Нарис історії України в 2-ох томах. Том II (від половини XVII століття) / Д. Дорошенко. – К.: Глобус, 1991. – 349 с.
5. Лист Пилипа Орлика до Папи Римського // Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9-ти т. – т.4. – кн.1. – Київ: Дніпро, 2001. – С.426-432.
6. **Лок Дж.** Два трактати про врядування / Джон Лок. – К.: Основи, 2001. – 265 с.
7. Маніфест гетьмана Пилипа Орлика від 4 квітня 1712р.// Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9-ти т. – т.4. – кн.1. – Київ: Дніпро, 2001. – С.237-245.
8. Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорозького...// «Пакти і Конституції» Української козацької держави(до 300-річчя укладання). – Львів: Світ, 2011. – С.277-289.
9. **Погребняк С.** Негативна і позитивна свобода в умовах демократичної соціальної правової держави / С. Погребняк // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Серия «Юридические науки». – Том 21 (60). – № 2. 2008 г. – С.67-73.
10. **Радько П.** Національні традиції державотворення в контексті Конституції Пилипа Орлика: монографія / П. Радько. – Полтава: ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2010. – 348 с.
11. **Різниченко В.** Пилип Орлик. (Гетьман-Емігрант) / В. Різниченко. – Київ: Друкарня Київського Союзу Установ Дрібного Кредиту, 1918. – 49 с.
12. **Рогач А.** Сын брацких народау / А. Рогач // Пилип Орлик – гетьман і автор першої конституції України. – Мн.: Видавельцькы цэнтр БДУ, 2006. – С.93-95
13. **Струкевич О.** П.Орлик та європейська традиція конституціоналізму / О. Струкевич // Пилип Орлик – гетьман і автор першої конституції України. – Мн.: Видавельцькы цэнтр БДУ, 2006. – С.13-32.
14. **Чухліб Т.** Ідеальна держава в Україні? Козацький проект 1710 року / Т. Чухліб. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 103 с.
15. **Чухліб Т.** Один з найбільших патріотів України / Т. Чухліб // Пилип Орлик – гетьман і автор першої конституції України. – Мн.: Видавельцькы цэнтр БДУ, 2006. – С.83-92.
16. **Чухліб Т.** «Пакти і Конституції» Пилипа Орлика як продовження Гадяцької угоди Івана Виговського та проект Ідеальної держави в Україні / Т. Чухліб // Іван Виговський. Збірник статей

17. **Шишкін В.** Конституція, яка випередила час [Електронний ресурс] / В. Шишкін. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/188014/>

18. **Fukuyama F.** Social Capital and Civil Society / F. Fukuyama // IMF Working Paper WP/00/74. 2000. April. – 18 p.

УДК 32.01:331.102.24

З. В. Свирид

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ПОНЯТТЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ

Проаналізовано різні підходи щодо розуміння поняття «професіоналізації». Визначено передумови професіоналізації політики на сучасному етапі. Розкрито основні концепції щодо розуміння сутності професіоналізації політики.

Ключові поняття: професіоналізація, політичний професіоналізм, політичний кар'єризм, професіоналізація політики.

Проанализированы различные подходы к пониманию понятия «профессионализации». Определены предпосылки профессионализации политики на современном этапе. Раскрыты основные концепции относительно понимания сущности профессионализации политики.

Ключевые понятия: профессионализация, политический профессионализм, политический карьеризм, профессионализация политики.

Different approaches to understanding the concept of “professionalism” have been analyzed. Preconditions to professionalization of politics today have been defined. The basic concepts for understanding the professionalization of politics have been revealed.

Keywords: professionalization, political professionalism, political careerism, professionalization of policy.

© З. В. Свирид, 2012

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільної діяльності, явище професіоналізації постає як всеохоплюючий глобальний процес, який зачіпає не тільки всю політичну, а й економічну, соціальну та культурну сферу життєдіяльності суспільства. Саме з цим пов'язана складність визначення сутності цього поняття на теоретичному рівні.

Професіоналізація політики привернула увагу науковців ще з кінця XIX – на початку XX століття, проте сам термін досі залишається розмитим. В сучасній зарубіжній та вітчизняній політологічній літературі недостатньо теоретико-методологічних напрацювань у цьому напрямку. Якщо одні дослідники позитивно підходять до визначення поняття «професіоналізації політики», акцентуючи свою увагу на професіоналізації політичної комунікації, виборчих кампаній, то інші – висловлюють негативну точку зору з приводу самого процесу професіоналізації, вважаючи її передумовою політичного кар'єризму. Така неоднозначність у поглядах спонукає нас до більш детального розгляду та осмислення явища професіоналізації в політиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У західному політологічному середовищі в останні роки спостерігається значний ріст кількості публікацій, присвячених проблемі професіоналізації політики на сучасному етапі. Серед них особливу увагу дослідженню цього явища приділяють такі зарубіжні дослідники, як Гордон Блек (Gordon S. Black), Марк Петракка (Mark P. Petracca), Ентоні Кінг (Anthony King), Дарен Лейкер (Darren G. Lilleker), Ральф Неграйн (Ralph Negrine), Паоло Манчіні (Paolo Mancini) та російські дослідники Сергій Марков, Вадим Гончаров. Серед українських науковців доволі важко визначити коло тих, хто безпосередньо займається цією проблематикою, адже саме поняття «професіоналізації» в політиці розглядається найчастіше в контексті державної служби та кадрової політики.

Формулювання цілей статті. Метою написання цієї статті є висвітлення основних підходів щодо визначення поняття «професіоналізації політики» на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Під поняттям «професіоналізації» зазвичай розуміють процес